

Богдан Головин

**ТИМОФІЙ БОРДУЛЯК – ДУШПАСТИР,
ПИСЬМЕННИК, ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ
(до 140-річчя від дня народження)**

Тернопільське обласне об'єднання Всеукраїнського
товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка

Московсько-більшовицький режим поставив атеїзм у ранг державної політики. Протягом існування цієї імперії велася широкомасштабна боротьба з вірою у Бога і з Церквою. На антирелігійну пропаганду держава витратила астрономічні кошти і матеріальні цінності; написано сотні тисяч книг і брошур і випущено їх мільйонними накладами; знято тисячі кілометрів кінострічок, затрачено чимало телерадіоефірного часу. Безбожницька держава щедро винагороджувала борзописців і пропагандистів – «спеціалістів» з атеїзму, присвоювала їм наукові й почесні звання, нагороджувала грамотами, дипломами і навіть орденами та медалями.

Більшовики свідомо замовчували імена науковців, письменників, художників і композиторів, які мали священничий сан або походили з родин священиків. До уваги не бралися ні талант, ні вагомий внесок у розвиток української і світової науки, літератури, культури. А ті, які писали на релігійні теми, прославляли велич Всевишнього і святих, проголошувалися «українськими буржуазними націоналістами», «лютими ворогами народу». Їх твори вилучали з бібліотек, архівів, музеїв. Більшість із них безжалісно знищено і лише окремі заперто у спецфонди, не допущено до наукового вжитку, не досліджувалися, не включалися до програм шкіл і вищих навчальних закладів, не перевидувалися.

Дискримінації зазнавав і о. Тимотей Бордуляк, твори якого в розгул сталінського свавілля – з кінця 20-х років ХХ століття і до смерті Сталіна – не виходили друком жодного разу. Вперше після чвертьстолітньої перерви у Львові в 1953 р. видано «Вибрані оповідання». Згодом лише двічі до ювілеїв вийшли друком його твори: в 1958 і 1988 рр. у Києві. Звичайно, вони зазнали прискіпливої цензури, з них вилучали все те, що не відповідало комуністичній ідеології.

У вступних статтях до видань подавалася біографія письменника. Тимотей Бордуляк народився 2 лютого 1863 р. в селі Бордуляки, нині Бродівського району Львівської області [1].

Як стверджують топонімісти, село засноване невідомим далеким його предком. Подібних випадків не знаходимо в біографіях видатних літераторів, бо «жоден з письменників не жив у селі свого імені, хіба Тимофій Бордуляк» [2]. Юний Тимотей навчався в початковій школі у сусідньому містечку Станиславчик, бо у родинному селі школи не було. Батьки, взявши до уваги здібності, ревне ставлення сина до навчання, відмінне закінчення початкової школи, вирішили віддати його у українську гімназію у Львові.

Дослідники творчості письменника вказують, що Тимотей Бордуляк народився у незаможній селянській родині [3]. Одначе це не відповідає дійсності, бо здобути тоді середню освіту, та ще й у Львові, вимагало чималих коштів: оплата за навчання, помешкання, харчування, придбання форми, підручників й посібників і канцелярсько-письмового приладдя. Юнак вчився в гімназії з нагнєнням, легко опановував предмети гуманітарних наук та іноземні мови. В гімназії вивчив латинську, грецьку, німецьку, французьку, італійську, польську і російську мови [4]. «Вільно володіючи багатьма іноземними мовами, із захопленням читав (в оригіналі) твори західноєвропейських класиків, зокрема любив поезії Гейне, Гельті і Ленау» [3]. А щоб зменшити видатки батьків на навчання, заробляв репетиторством, допомагав у підготовці до уроків гімназистам із заможних родин, які мали прогалини в засвоєнні програмового матеріалу, за оплату (грішми, харчуванням, наданням житла) [6].

Під впливом улюблених поетів, починаючи з другого класу гімназії, почав складати вірші, написав їх чимало. Свої поезії записував у загальному зошиті, давши йому назву «CARMINA». З ними нікого не ознайомлював, не надсилав редакціям періодичних видань для публікацій [7].

Ще у гімназії Тимотей Бордуляк вирішив стати священником. Постанову стати душпастирем дослідники на догоду більшовицьким ідеологам пояснюють тим, що незаможні батьки не мали можливості оплачувати його навчання на філософському факультеті університету, а на теології навчання було безплатним [8]. І знову доводиться заперечувати твердження критиків. Юнаки поступали на богословські студії не за матеріальним станом батьків. «Честі ж цієї ніхто не бере сам собі, лише той, хто покликаний Богом... хто має справжнє покликання» [9]. «Господь час від часу покликає до священничого служіння...» із ревних християнських родин [10].

Успішно закінчивши гімназію, Тимотей Бордуляк у 1884 р. поступив на теологічний факультет Львівського університету. Окрім відвідин лекцій і семінарських занять, багато часу затрачав на

самостійну роботу позанавчальною програмою, вдосконалював знання іноземних мов, якими володів, додатково вивчив старосврейську, арабську, сирійську і халдейську мови. Андійську вивчив у старшому віці, працюючи парохом у селі Великий Ходачків [11].

У 1887 р. Тимотей Бордуляк «наважився» дати до редакції часопису «Зоря» кілька своїх віршів. Тодішній редактор «Зорі» Григорій Цеглинський відібрав для друку тільки один твір «Русалка» – переспів поезії Гейне «Лорелей», а решту «кинув до коша» [12]. Такий незаслужений присуд приголомшив молодого автора. Він, вражений критикою, знищив усі свої юнацькі твори. Згодом той же Цеглинський запрошував його, щоб подав редакції журналу свої вірші до друку, але Бордуляк більше на це не наважився [13].

17 липня 1888 р. Тимотей Бордуляк закінчив університет. За існуючими правилами, абсолювент богословського факультету перед прийняттям єрейських свячень повинен одружитися. Його судженою стала Антоніна Косович – дочка священика з відомого роду в Галичині. Після висвячення о. Тимотей Бордуляк призначений душпастирем у село Утіховичі на Перемишлянщині (Львівщина). З цього часу почалася його священича місія. Однак через ідеологічні постулати більшовицького окупаційного режиму душпастирська діяльність замовчувалася і залишалася «білою плямою» у його біографії, хоча саме у ній він досяг вагомих успіхів: займав високі посади в ієрархічній піраміді, мав почесні звання. З перших днів свого душпастирства сумлінно і ревно виконував покладені обов'язки. «До кожної недільної чи святкової проповіді готувався ґрунтовно, підбирав численні життєві приклади, давав духовні повчання, писав до них детальні тези» [14], ставлячи за зразок для наслідування життя святої Родина, Ісуса Христа, Пречистої Діви Марії, апостолів, пророків, мучеників та ісповідників. Особливу увагу відводив роботі зі школярами. Його уроки релігії були змістовними і цікавими, насиченими конкретними ілюстративними матеріалами, що сприяло прищепленню дітям стійких основ віри і любові до Господа Бога, вимог дотримуватися Заповідей Всевишнього, жити за християнською мораллю.

27 березня 1890 р. о. Тимотей Бордуляк переїхав на нову парафію сотрудником у село Голгоча тодішнього Підгаєцького повіту на Тернопільщині, замешкав з родиною у селі Заставці, яке входило до складу цієї парафії. Часто бував у селянських домівках, виконуючи різні священичі обов'язки: сповіді тяжко хворих, похорони, посвячення помешкань і господарств у час Йорданських свят тощо. Любив вести розмови з парафіянами, даючи їм

різноманітні поради, допомагав у розв'язанні проблем у відносинах з місцевою владою, оподаткуванням, навчанням дітей і т.п. Окрім того, близьке знайомство з життям парафіян давало матеріал для написання творів [15].

Під впливом свого учителя Дем'яна Гладилевича розпочав активну літературну працю. Написав сонети «Я – чоловік», «Ліс», «Осінній сонет», цикл «Зимові сонети», ліричні поезії «Сівач» і «Нетямущим». Переконавшись невдовзі, що поезія – не його покликання, Бордуляк облишив віршування і почав писати оповідання з життя галицького селянства, яке він добре знав з дитинства, у самій гущі якого перебував тепер [16]. Його пером витворено оповідання «Дай, Боже, здоров'я корові», «Мати», новели «Дід Макар», «Сабета Себі», «Страшний сон», зроблено переклади.

Навесні 1893 р. о. Тимотей Бордуляк переведений сотрудником (помічником) у село Городище на Зборівщині. На новому місці священничої діяльності, як і в попередніх парафіях, ревно виконує душпастирські обов'язки, бере активну участь у громадському житті села, захищає права мирян перед свавіллям окупаційних властей, виступає проти спольщення українців, дбає про освіту дітей і молоді. З 1900 р. організував дві однокласні початкові школи з українською мовою навчання у Носівці та Городищі. В селі Носівці заснував осередок «Просвіти» і громадський шпихлір. Постійно сприяв діяльності «Просвіти», був її членом, а згодом, працюючи у с. Великому Ходачкові, обирався головою, входив до складу проводу Товариства [17].

Городищенський період був найбільш плідним у його творчості. Тут написав оповідання: «Жура», «Ось куди ми підемо, небого», «Діти», «Нічний привид», «Рішучий крок», «Михалкові радощі», «Бідний жидок Рагиця», «Для хворого Федя», «Жебрачка» та ін. Твори підписував псевдонімами Т. Ветлина, Б-н Т. Бондаринин, Марко Легіт та іншими. Лише згодом оповідання «Іван Бразилієць» і «Перерваний страйк» підписав справжнім прізвищем.

Письменник налагоджує зв'язки з літературними колами Галичини та Наддніпрянщини, листується з Іваном Франком, Михайлом Коцюбинським, Осипом Маковеем, Дем'яном Гладилевичем, Іваном Белеєм, Григорієм Величком, Володимиром Лукичем, Василем Стефаником, Володимиром Гнатюком, Андрієм Чайковським, Богданом Лепким, Василем Щуратом, Іваном Кревецьким, Іванною Блажкевич, Осипом Назаруком, Володимиром Радзикевицем та багатьма іншими [18]. Отець Тимотей Бордуляк був бібліофілом, мав велику особисту книгозбірню. Популярність письменнику принесло перше

оповідання «Дай, Боже, здоров'я корові», опубліковане у львівській газеті «Діло». Воно стало своєрідною візиткою його творчості. Всеукраїнським письменником о. Тимотей Бордуляк став завдяки збірці оповідань «Ближні», яка вийшла друком у 1899 р. у Львові. Назва книжки тотожна християнській моралі «любові до ближніх». У наступні роки окремі оповідання з цієї збірки передруковувалися у різних виданнях. А в 1903 р., крім п'яťох оповідань, вийшла друком у Києві під назвою «Оповідання з галицького життя».

Найбільш плідним і цінним у біографії Бордуляка було десятиріччя з 1890 по 1899 рр. За той час він написав двадцять два оповідання (з них вісімнадцять уперше надруковані в газеті «Діло», два в газеті «Батьківщина» і два в календарях «Просвіти») та опублікував у газеті «Діло» переклади дванадцяти творів з інших літератур: І. Тургенєва, Ф. Достоевського, Колмана Міксата, Г. Сінкевича, Кілянди, Фейжета [19].

У 1905 р. о. Тимотей Бордуляк призначений парохом Великого Ходачкова, щоб бути ближче до головних шляхів сполучення з більшими містами і культурними центрами Галичини (Тернопіль, Бережани, Збараж, Терехів, Бучач). Представник Тернопільської філії «Просвіти» Осип Ковальський, який був на звітно-виборних зборах первинного осередку Товариства 23 травня 1909 р., дав таку інформацію про село: «Село Ходачків розлоге – числить понад 2000 душ, з чого на русинів припадає 1/5 частина. Всі майже говорять по польськи, не виключаючи і деяких домів руських посвоячених з латинниками-мазурами» [20]. До речі, на цих зборах о. Бордуляк був обраний головою первинного осередку. Проживало в селі багато євреїв. До парафії належало село Забойки, де переважали поляки.

За надання душпастирських послуг парафіянам о. Тимотей Бордуляк отримував незначну грошову плату. Уроки релігії в школах також не приносили великих прибутків. Тому довелося обробляти парафіяльну землю, годувати худобу, свиней та птицю, плекати сад і город, що приносило основні доходи родині.

У Великому Ходачкові, як і в попередніх селах, о. Тимотей Бордуляк поєднував душпастирські обов'язки з громадською роботою. Особливу увагу відводив діяльності читальні «Просвіти», шкільним справам, громадським кооперативам, позичковим каса́м; обирався головою і членом управи. Літературою займався в осінньо-зимовий період, коли припинялися польові роботи. У Великому Ходачкові написав твори: «Федь Триндик», «Вістка», «Переднівок», «Прохор Чиж», «Ювілят», перекладав твори польських, російських, угорських авторів.

Отець Бордуляк завоював повагу і пошану серед парафіян, авторитет у священничих колах деканату. Напередодні Першої світової війни призначений Ординаторським шкільним комісаром. У його обов'язки входило контролювати релігійне виховання учнів у школах сіл: Великий Ходачків, Денисів, Золота Свобода, Купчинці і Плотича [21].

Перша світова війна застала його у Великому Ходачкові. Вона була великим випробуванням для пароха. Село опинилося в центрі воєнних подій, тут проходила лінія фронту, відбувалися кровопролитні бої між ворогуючими сторонами. Московські війська «...забрали чотири дзвони, очистили церкву і вістря з огорожі. Церковно-приходський дім, де була дяківка, цілком знищені...». В Росію вивезено багатьох мешканців, підозрюваних у нескоеених злочинах проти окупантів [22]. «Загинуло на війні 50 парафіян, а 20 померло від ран, тифу, інших заразних хвороб» [23]. В один із покоїв парафіяльного будинку влучила куля, знищено багато книг, цінних речей, рукописів та листів від І. Франка, М. Коцюбинського, О. Маковея [24]. На щастя, храм сильно не постраждав. Лише вибито шибки і пошкоджено дах. «У церкві в Забойках забрані лише три дзвони, в прочім не ушкоджена. В приходському домі, в якому квартирували то російські, то німецькі офіцери, подірваний дах від куль. Будинки почасти розібрані, почасти ушкоджені» [25].

На матеріалах, зібраних під час війни, о. Тимотей Бордуляк упродовж 1916-1936 рр. написав оповідання «Татари», «Варочка», «Громадський писар з Прунькова», «Обжинки», «Батюшка Спиридон» та ін. Перекладав українською мовою «Слово о полку Ігоревім», твори римських авторів: Г. Салюстія, Кріспа, Марка Туллія, старогрецького драматурга Софокла.

Взявши до уваги ревне виконання душпастирських обов'язків, о. Тимотея Бордуляка в роки Першої світової війни призначено містодеканом (заступником) Козлівського деканату [26], а в середині 20-х років минулого століття він очолив його [27]. До складу деканату входило 26 населених пунктів. Отець Т. Бордуляк не лише піднімався в ієрархії деканату, а й одержував нагороди і почесні звання за довголітню бездоганну душпастирську діяльність і виконання посадових обов'язків. На початку 20-х років ХХ ст. Львівською Архієпархією нагороджений крилошанською відзнакою, а через десять років призначений почесним радником Митрополичої Консисторії з правом носіння фіолетового ковпака і червоного пояса [28].

Твори о. Тимофея Бордуляка публікувались на шпальтах часописів Галичини і Буковини: в газетах «Діло» (Львів) і «Подільське слово» (Тернопіль), в календарі «Просвіти» (Львів), «Літературно-науковому віснику» (Львів), в календарі «Товариш» (Чернівці). Його поезії вперше надруковані у львівських журналах «Зоря» і «Зеркало» та часописі «Сівач». Деякі твори перекладалися іноземними мовами, зокрема польською, словацькою, чеською і російською та видавалися за кордоном. У 1958 р. у Москві вийшла збірка письменника «Рассказы», в якій поміщено 11 оповідань і новел. Письменник писав у листі до Володимира Радзиковича: «Щодо моїх літературних творів, то я маю такий план: всі оповідання і нариси, що є надруковані по фейлетонах різних часописів, і ті речі, які у мене знаходяться в рукописах і які я тепер пишу, і то інтенсивно пишу, щоб «відбити» той час, який я втрапив через війну і інші перешкоди, які потім наступили, – видати в своїм часі в кількох томах, і я певний того, що таке видання моїх творів буде добрим вкладом в українську літературу і що я їх не постидуюся» [29]. На жаль, не здійснилися його плани через брак коштів. У нього було четверо дітей: Тит, Наталя, Віктор, Марія, яким, окрім нагодувати і зодягнути, потрібно було дати освіту, «поставити на ноги».

У Наддніпрянській Україні твори о. Бордуляка друкувалися у багатьох збірниках і окремими виданнями в Києві, Полтаві, Харкові і Черкасах. Двадцять разів у 1903-1988 рр., в тому числі шість разів в УНР і лише двічі у Львові в 1899 р. («Ближні») та в 1953 р. («Вибрані оповідання»). У 1929 р. Володимир Коряк – літературознавець і критик, який вислужувався перед більшовицьким режимом, видав двотомник «Нарис історії української літератури». В другому томі написав: «Тимофій Бордуляк – уніяцький ксьондз...», а далі справжні нісенітніці: «Попівська діяльність обмежила його творчий лет і нарешті вбила письменника». Такий безглуздий висновок є результатом того, що «так званий радянський період – період ідеологічного тиску і тоталітарної цензури комуністичної влади – в усіх аналітичних публікаціях про Т. Бордуляка літературознавці мусили знаходити якісь негативи вже хоча б тому, що досліджуваний автор був греко-католицьким священиком. Без таких «думок» матеріали цензура не пропускала» [30]. Підтвердженням вищесказаного може слугувати передмова Василя Лесина до львівського видання творів письменника (1953 р.): «в окремих творах Тимофій Бордуляк відхилявся від реалізму і висловлював реакційні погляди на життя, вносячи в оповідання церковно-моралізаторські настанови...» [31].

Розкриває причини негативного ставлення до письменника Лариса Горбоніс із Сум, яка обрала темою своєї докторської дисертації творчість о. Тимотея Бордуляка. Вона зазначає, що «життя Т. Бордуляка – яскравий приклад справжнього служіння українського духовенства національній справі... Із зрозумілих причин про священника й письменника довгі роки уникали говорити...» [32].

На початку 30-х років минулого століття о. Тимофій Бордуляк через похилий вік і погіршення стану здоров'я склав обов'язки керівника Козлівського деканату, залишившись почесним деканом.

Наприкінці 1935 р. о. Тимотей Бордуляк, їдучи на урок релігії в школу села Забойки, простудився і сильно занедужав, навіть не виконував священничих обов'язків. Хвороба прогресувала, лікування не давало ніяких результатів, здоров'я погіршувалося з кожним днем. Отець Тимотей Бордуляк упокоївся у Бозі 16 жовтня 1936 р. Похований у родинному гробівці на сільському цвинтарі села Великий Ходачків.

Посіяні зерна віри в Бога о. Тимотеєм Бордуляком міцно вкоренилися в серцях парафіян. У 1989 р., коли було легалізовано УГКЦ, мешканці Великого Ходачкова одностайно відновили обряд своїх батьків, не допущено міжконфесійної ворожнечі.

В незалежній Україні гідно вшановують о. Тимотея Бордуляка за його особистий вагомим внесок у піднесення духовності і національної свідомості українського народу. Проходять ювілейні дійства у населених пунктах, де народився, навчався або трудився душпастирем. У 1988 р. на парафіяльному будинку (нині сільський клуб) в с. Великий Ходачків встановлено меморіальну таблицю з барельєфом письменника, а неподалік церкви в 1991 р. споруджено бронзове погруддя о. Бордуляка (скульптор Р. Вільчинський, архітектор Б. Гаврилюк). Загальноосвітній школі I-II ступенів села Станиславчик Бродівського району на Львівщині, в якій навчався юний Тимотей Бордуляк, присвоєно його ім'я (грудень 1991 р.). На фасаді церкви св. Михаїла в селі Утіховичі Перемишлянського району Львівської області – першому місці душпастирської діяльності о. Бордуляка – встановлено і посвячено таблицю з його барельєфом (8 червня 2000 р.). На черзі повне видання творів письменника.

Багато авторів присвячують свої публікації о. Тимотею Бордуляку – видатному церковному діячеві, письменнику і громадському активісту, досліджують його життя і творчу діяльність. Студенти і науковці обирають теми для дипломних і курсових робіт, кандидатських і докторських дисертацій з творчості і громадської діяльності письменника.

Література

1. Бордуляк Тимофій Гнатович (2.02.1863-16.10.1936) // УРЕ. – 2-е вид. – К., 1977. – Т. 1. – С. 529.
2. Рудницький М. Письменники зблизка: Спогади. – Львів, 1964. – С. 2.
3. Шалата М. Бордуляк із Бордуляків // Галицька зоря. – 2003. – 31 січ. – Факти.
4. Засенко О. Разом з народом у житті й творчості // Бордуляк Т. Твори. – К., 1988. – С. 6.
5. Там само. – С. 5-6.
6. Там само. – С. 6.
7. Там само.
8. Там само.
9. Послання апостола Павла до євреїв // Новий завіт і Псалми. Повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими та грецькими текстами. – 1979. – С. 273.
10. Смук Б. Пізнання повноти церкви // Університетські вісті. – 2002. – Ч. 6 (33). – С. 3.
11. Засенко О. Разом з народом у житті й творчості. – С. 6.
12. Там само.
13. Там само.
14. Бордуляк Т., Бордуляк Н. У вінок пам'яті дорогому дідушеві: Спогади про о. Тимотея Бордуляка до 140-річчя від дня народження. – Дрогобич, 2003. – 31 січ. – С. 2. Там само. – С. 1.
15. Там само. – С. 7.
16. Там само. – С. 2.
17. Там само.
18. Засенко О. Разом з народом у житті й творчості. – С. 7.
19. Ковальський О. Звіт читальні «Просвіти» села Великий Ходачків про звітно-виборні збори 23.05.1909 р.
20. Шематизм всего греко-католицького духовенства Львівської Митрополічної Архієпархії на рік 1914. – Львів, 1914. – С. 192.
21. Шематизм всего греко-католицького духовенства Львівської Митрополічної Архієпархії на рік 1918: Річник 71. – Львів, 1918. – С. 69.
22. Шематизм всего греко-католицького духовенства Львівської Митрополічної Архієпархії на рік 1924: Річник 72. – Львів, 1924. – С. 120.
23. Засенко О. Разом з народом у житті й творчості. – С. 9.
24. Шематизм всего греко-католицького духовенства Львівської Митрополічної Архієпархії на рік 1918: Річник 71. – Львів, 1918. – С. 69.
25. Там само. – С. 65.
26. Шематизм всего греко-католицького духовенства Львівської Митрополічної Архієпархії на рік 1924: Річник 72. – Львів, 1924. – С. 116.
27. Львівський шематизм на 1935-1936. – Львів, 1935. – С. 166.
28. Там само.
29. Бордуляк Т., Бордуляк Н. У вінок пам'яті дорогому дідушеві. – С. 6.
30. Лесин В. Тимофій Бордуляк // Тимофій Бордуляк. Вибрані оповідання. – Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1953. – С. 3.
31. Бордуляк Т., Бордуляк Н. У вінок пам'яті дорогому дідушеві. – С. 6.